

Linneguide Dalarna

Vad gjorde Linné i Dalarna?

Vad gjorde och såg han i de olika socknarna?

Detta vill vi i naturskyddsföreningen uppmärksamma.

Jag (Margareta Wikström) har försökt att göra en liten sammanställning vilka orter han besökte och vad han gjorde och såg. Mest är det utdrag ur hans Dalaresa, Bergslagsresa och vad andra skrivit och kommenterat om detta.

Innehåll	Sida
Linné i Småland	2
Linné i Dalarna	2
Falun	4
Rättvik	5
Orsa	7
Mora	8
Älvdalen	9
Särna	12
Idre	13
Malung	17
Vansbro	21
Gagnef	24
Leksand	26
Åter i Falun	27
Bergslagsresan	27
Hedemora	28
Säter	28
Avesta	28
Andra orter	28

Vi firar att det är 300 år sen Carl von Linné, eller Carl Linneaus föddes. Han är en av våra största och mest kända vetenskapsmän, dock lite underskattad i Sverige. Hans arbete med att systematisera naturen, hans *Systema Naturae*, gjorde honom vida berömd och känd som Blomsterkungen. Han var intresserad av allt i naturen: växter, djur, fåglar, fiskar, medicin, geografi, geologi eller mineralogi. Men allra mest kom han att ägna sig åt botanik. Vi ska uppmärksamma honom i Dalarna är för att han var mycket verksam här i sin ungdom och gjorde kända och nedskrivna vetenskapliga resor i vårt landskap, samt att han gifte sig här med en Falu-flicka, Sara-Lisa Moraea.

Linné i Småland

Linné föddes 1707 i Stenbrohults socken i Småland. Han var äldste sonen till prästen Nils Linneaus och hans hustru Christina. Han föddes när Karl den XII var kung och Sverige var i krig. Han var 10 år när kungen blev skjuten i Fredrikshald. Man kan förmoda att familjen liksom hela landet led svårt av detta krig.

Föräldrarna ville att han skulle gå i faderns spår och bli präst. I synnerhet modern sörjde över att så inte blev fallet. Linné utforskade tidigt naturen där han bodde. Varje ledig stund var han ute och undersökte naturen och gjorde noteringar och var mycket vetgirig. När han var färdig i skolan sökte han sig till universitetet i Lund för att läsa medicin. Men han blev där besviken och sökte sig till Uppsala, som han trodde var ett bättre lärosäte. Då var Olof Rudbeck d.y verksam i Uppsala och han tog snabbt Linné under sina vingars beskydd. Linné hade lätt att få ”sponsor” och folk som tog hand om honom. Han var inte särskilt blygsam.

Linné i Dalarna

Julen 1733 fick Linné fira i Falun. Hans studiekamrat Claes Sohlberg, som kom från Falun bjöd med honom hem över julen. Det var betydligt närmare till Falun än hem till Småland, så han följde nog gärna med till Claes Sohlbergs hem på bergsmansgården Puttbo strax utanför Falun. Hans far var gruvinspektör vid Falu gruva. Falun var då en storstad, rikets andra stad, och större och ruschigare än det betydligt mindre Uppsala.

Han kom rakt in i societeten och trivdes som fisken i vattnet. Han deltog i nöjeslivet i Falun och såg att Falun hade många vackra kvinnor. En av dem blev han förälskad i och hon blev efter en lång trolovningstid hans hustru. Det var Sara Lisa Moraea, dotter till stadsläkaren Johan Moraeus, som bodde på Svedens gård utanför Falun. Linné vistades mycket i Falun även senare i livet och blev också en andelsägare i Falu gruva. Svedens gård är ett Linnéminne och ingår också i världsarvet.

Linné var berömd efter den långa Lapplandsresan som han hade företagit 2 år tidigare. Han hade då också blivit intresserad av mineraler och riktigt duktig på att visa och hålla föreläsningar i den s k. proberkonsten, även i Falun.

Han gjorde på vintern 1734 en resa ner genom Bergslagen för att se gruvor och mineralhantering. Då besökte han bl a Bispberg Hedemora, Davidshyttan, Garpenberg, Norberg, Avesta och flera gruvor och bruk som sedan länge är borta. Han var mycket intresserad av mineralhanteringen.

Dalarnas landshövding Nils Reuterholm ville att han skulle göra en forskningsresa genom Dalarna, ungefär som hans berömda Lapplandsresa. Sommaren 1734 företog han denna resa. Med en 8 man stark trupp red de iväg den 3 juli 1734 (julianska kalendern, 18 dagar senare enl nuvarande gregorianska kalendern). De var tillbaka i Falun den 17 augusti.

De reste från Falun till Bjursås, Leksand, Rättvik, Ore, Orsa, Mora, Älvdalen, Särna Fjällen, Röros i Norrige, Lima, Malung, Nås, Floda, Gagnef, Äl, Falun. Alla deltog med sina specialkunskaper i undersökningen av de trakter de passerade. De gjorde observationer, beskrev hur det såg ut, pratade med folk om hur de levde, odlade etc. Det antecknades och ritades ner.

Man övernattade oftast hos prästen i prästgården, där det fanns kyrkor.

”Här kan man se, hur mycket hemma i landet är obekant och långt mer ännu; se hur var provins har sin förmån; se hur hon kan raffineras; se vad otrolig nytta Sverige äga skulle, om alla dess provinser således blevo genomresta.” säger Linné i sin inledning till Dalaresan.

Med följande deltagare reste man så åstad:

<i>Namn</i>	<i>Hemvist</i>	<i>Uppgift</i>
Carl Linneaus	Smolandus	Allmän färdledare
Reinhold Näsman	Dalekarl, från Hedemora	Geograf och pastor
Carl Clevberg	Helsing	Fysiker, studerar jord, väder, bergshöjder och är sekreterare
Ingel Fahlstedt	Dalekarl	Mineralog, Stallmästare – skötte om hästarna.
Claes Sohlberg	Dalekarl	Botaniker, kvartermästare ombesörjer att sällskapet får tak över huvudet på sin resa.
Erik Emporelius	Dalekarl	Zoolog, Jägmästare – jagar o fiskar för hushållet
Peter Hedenblad	Dalekarl	Domesticus, studerar de ekonomiska förhållandena.
Benjamin Sandel	Amerikan	Ekonom, Räntmäster, ser till att hästarna utfordrades.

Man måste åka långsamt i Linnés spår, för att hinna se det han såg, och det är inte lätt när all annan trafik trycker på och de gamla vägarna som inte längre finns. Landskapet har hela tiden förändrats, från 1700-talets bysamfälligheter fram till vår tids växande städer, tätbebyggelser, snabba vägar och ökande biltrafik.

Fösök att se landskapet med Linnés ögon. Tänk på att han färdas här långt före alla markskiftesreformer, jordbruket var mycket småskaligt och uppdelat. Det var före alla senare sjösänkingsprojekt, som man gjorde för att få mer jordbruksmark. Syftet med Linnés resa var att få fram alla ”nyttigheter” som man inte utnyttjade, att förbättra jordbrukets metoder, förbättra mineralutvinningen, att öka välbefindet.

Ämnesområden som studerades och dokumenterades var bl a:

Växter, fisk, fiske, jakt, jordbruk, geografi, mineraler, seder och bruk, sjukdomar, dödsorsaker, klädedräkt, byggnader etc. Alla i sällskapet gjorde egna expeditioner inom sitt specialområde. Om kvällarna samlades de för att anteckna vad de sett och hört under dagen. Ibland kan anteckningarna vara svåra att förstå och ibland är de mångtydiga.

Jag har gjort ett utdrag ur dalaresan, och bergslagsresan, som är nästan omöjlig att förstå, men även infogat kommentarer från andra källor och egna iakttagelser och frågor. Mycket är skrivet på latin och Linnés klassificeringar är också på latin.. Det pågår ett översättningsarbete som förhoppningsvis ska bli klart i mars, över vilka växter de såg och studerade under sina resor.

Denna sammanställning är tänkt att vara ett litet underlag för att göra egna små Linnévandringar i den egna kretsen.

Falun

Falun och Falu gruva beskriver han så här:

”Aldrig har någon poet kunnat beskriva Styx och Plutonis eller någon teolog helvetet så fasligt, som det här syntes. Ty utanför går en förgiftig stickande svavelrök upp, som långt ikring förgiftar luften, att man ej utan möda må komma dit. Denna fräter jorden, att inga örter kunna växa omkring.”

Linné var förskräckt över den förfärliga miljöförstörelsen. Han klev ner i gruvan och var livrädd för mörker, rök, vingliga stegar, bråddjupa hål mm. Det var nog alldeles fasansfullt.

De startade sin dalaresa i Falun, den 3 juli och följde dåvarande riksvägen, som Karl den XI lät bygga upp till Siljansbygden. Den motsvarar i stort nuvarande Dalkarlsvägen. De reste via Östanfors, Stennäset till Bergsgården där de hade sin första rast. Det tog lång tid innan de hittade första grönskan. Skogarna var stenig och gall, ingen mossa växte där. ”Änteligen tog skogen emot till första vilostället, Bergsgården vid namn”. Mellan Falun och Bergsgården var det ganska ovanligt med någon växtlighet.

Vid Stennäset fanns malmbodar som han beskriver. Man använde sjön för att transportera malmen till olika rostugnar runt sjön och upp i vattensystemen..

De passerade ovanför Botäkten och Piltarvet som låg utmed sjön Varpan och Bergsgårdsbro, som bestod av tre gårdar. På andra sidan Varpan omnämner han Uggelviken. Gassarbyn (Gassarvet) ovan Bergsgården, Studsarvet ännu längre upp. Stenarna i Bergsgården är mer rödaktiga, ofta överdragen med en järnrost.

Järn som sitter ute, gångjärn etc, frätes av kopparröken till rost.

Vid Bergsgården fanns en kopparhytta med stora slagghopar, som sovrades för att rostas om igen.

Han omtalar en Bjusgruva, vid Studsarvet, som var nedlagd redan då.

Örter var sällsynta såhär nära Falun, Tallförekomsten var god, gran fanns inte mycket och lövträd förekom än mindre. Han antecknar, på latin, de växter de stöter på. Det är inga ovanliga växter som finns efter Bergsgården mot Bjursås.

Ovanliga fiskar noteras såsom grönsik, småsik, ål och harr, och de ordinära arterna gädda, löja, lake, id och örlax. Kvidd eller Igglingar anses av folket vara ganska ovanliga, men Linné menar att de är vanliga över hela Dalarna.

Callan växte rikligt i dikena. Norrlänningarna gör sitt ”missebröd” av det – vilket Linné ville råda folket här att ta efter.

Man har kålgårdar, våra tiders köksträdgård där man odlar lite rödkål. Humlegårdarna var fina vid bergsmansgårdarna. Humlegårdarna var tydligen viktiga på Linnés tid för han omtalar dem var än han befinner sig.

Man höll på med höbärgning när Linné reste från Falun. De spädbarn man hade med vid höskörden låg i en vagg av kläde som sattes på en stång. Betet är mycket magert – ”kring Falun gör marken boskapen ringa tjänst”. Man sår ej mycket råg utan mest korn, havre och ”blenning”. Först när man kommer mot Bergsgården ser de första åkrarna. När de blir ”orena”, dvs mycket ogräs, så läggs de till lindar (ängsmark och betesmark) när de bli sterila upptas de till åker igen.

Rällor, röding, fiskas i Rällsjön som tillhör Leksand. Rällor fiskas om hösten, när löven fallit, om nätterna med nät.

Överallt i Falun var husen bruna och liksom balsamerade, det gjorde dock att de bevarades längre. Bergsmansgårdarna var väl kringbyggda med simpla byggnader som på grund av roströken inte såg så fina ut.

”Mot Bjursås voro ängarna gräsfulla”. Bjursås har fått sitt namn av sjön som är belägen ca 1 km från kyrkan och där det har funnits bävvar – biurar. Dessa var nu helt utdöda när Linné passerade.

Vid Dödsberget hade man hittat en nytt kopparmalmssteck. Vid Kulljärdsberget hade det tidigare funnits en koppargruva.

Vid Kongshögen sägs Gustav I ha sovit (Linné kallar honom inte Gustav Vasa, som vi gör nu)

Gruppen övernattade i Bjursås prästgård hos P Lundvall. Här fanns en lind och körsbärsträd, äpple, päron, hassel i trädgården. Linné noterade att Bjursås tidigare hade tillhört Åhls församling och resterna av ett litet kapell fanns bredvid kyrkan,.

Bjursås socken består endast av 4 hela hemman, vilka innehålla ca 200 matlag. Bönderna livnär sig också på kolning och de noterar många kolbottnar på sin resa mot Rättvik. Skogen var mestadels ung, det mesta virket användes till kolmilor.

Brölloppsederna: Vigsel i kyrkan. Gästerna bidrar med mat och dryck som de lämnar till värdinnan före bröllopet – kallas brödsål. Alla äter den gemensamt vid gästabudet. Linné påtalar risken för hästarna, eftersom alla rider så fort de kan till gästabudet för att inte komma sist dit och riskera att den godaste maten tagit slut.

Vid begravningar hållas vakstuga, kvinnfolken går med i processionen, vilket tydligen var ovanligt på Linnes tid. Likpredikan hålles och en måltid ätes.

Husen består av talltimmer, taken är täckta av takträ, näver och takvedsstockar. Skorstenarna är av tegel och ofta med krona.

Klädedräkten är som i Falun, klädesrockar, snes-tröjor av kläde eller blåa friströjor, gråa vadmalsrockar, blåa klädesvästar, skinnbyxor, Brännvin fattas hos dem sällan! Vanliga sjukdomar är stygn (lunginflammation) och Håll. Linné tycker överlag att man dricker för mycket brännvin.

Rättvik

Resan gick via Baggbo i Bjursås socken, Sågsbo, som på den tiden tillhörde Leksands socken, Mårtanberg, Söderås i Rättviks socken.

Första mötet med Rättvik höll på att sluta i katastrof för Linné. De gick in i byn Mårtanberg, där alla var ute och bärgade hö. De frågade en liten pojke om de kunde få rasta hästarna på gården, där det fanns lite bete. ”När vi vilat en liten stund, kom en övermodig bonde från granngården, Olof Andersson i Löten, med yxan på armen, i fullt raseri, angripandes oss såsom våldsvärkare. Hos honom hjälpte varken, reson, vår nöd, betalning eller överenskommelse, utan endast hans eget högmöds princip.”

Det visar hur knappt med bete man hade. Trots att Linné betalade bra blev mannen inte nöjd.

Han noterade att det bara fanns småsjöar i Rättvik utom Siljan, han noterade Enån som det enda vattendraget av betydelse.

Björnbergsgruvan mellan Mårtanberg och Söderås var nedlagd och vattenfylld. Stenarterna och växterna var de vanliga, enl Linné. Åkrarna grävdes djupt och bestod av ren mo som gödslas till duglig åker. Stenarna läggs i högar som sen flyttas till åkerkanterna och blir stöd för stavarna till gårdsgårdarna som därigenom håller längre.

Grödan i Rättviks församling: Humlegårdarna står sig bra liksom lin och hampa. Råg växer ej stort. Kål, grå ärter och korn hade de mycket. Kornet degenererar och blir till vildhavre (en föreställning man hade då att säden degenererade och blev till vildhavre, när man egentligen hade orent utsäde)

Bönderna i Rättvik bedrev växelbruk med korn, ärter, korn och träda.

Man har ej mycket skjutvapen, utan jakten sker mest med snaror och rävsaxar

Boskapen har de i sina fäbodas 3-4 mil bort, rasen är röd-vit.

Skogen är full av blåbärsris och ljung, vilket boskapen inte kan äta och marken står orörd!

Fisket sker med nät och standkrok, som sättes fast med pinnar i strandkanten på grunt vatten.

På Rättviksheden är mycket långa tallträd, eftersom det omnämns måste det vara något utöver det vanliga.

Rättviks socken som håller mycket kalk är därför rikare på mineraler och fossil.

Vid prostgården låg ett kalkberg, som heter Hökberget av vilka Stiernhöökarna fått sitt namn.

En kvarnsten från Norge visades upp i prästgården som något alldeles extra, men som Linné avfärdar med att det är vanlig alpin sten som hela svenska fjällkedjan består av och som lätt kan utvinnas i Sverige!

Rättviks församling bränner och säljer kalk över hela Dalarna.

Sällskapet övernattade i prästgården hos prosten M Kumblaeus

Från Rättvik far de vidare mot Boda och övernattar i Kärvsåsen. Ängarna stod i härlig blomning då

Kalkbrotten är många

”Den röda kalkstenen är så full av fossil att ej en enda mer tycks kunna få rum. Likväl föraktas de så att man bryter dem att lägga istället för torv på taken.” Slöseri tyckte Linné. 3 Silvergruvor i Boda och 2 marmorbrott .. Dessa är nedlagda men förevisas för Linné.

Bodbacks silvergruva bestod av vit kalk. Boda silvergruva bestod av dels röd dels vit kalk. Silvbergsgruvan mest spat på alla sidor rödbrun.

Skärbacka kalbrott i Kärvsåsen, var speciell. Det fanns en kalkklippa och lera som när den brändes gav en högröd färg. Leran ansågs också innehålla silver.

Det fanns också skifferlager som i elden sprakade som salt. Det fanns också petroleum i de sönderbrutna kalkstenarna.

Man hann inte så långt som man tänkt sig eftersom det fanns så mycket att se och undersöka på vägen, därför fick man övernatta i Kärvsåsen.

Klädedräkt, seder, sjukdomar

Husen är lika man har kluvna takvedsstockar på taken. Man har skorstenar med krona. Han noterar särskilt ett torkhus vid prostgården för dess ”kuriösa” ugn.

Kläderna är annorlunda här än tidigare. Männen bär blacka klädeströjor, svarta skinnbyxor svenska skor – mycket spikade, knivslidor i bälte kring livet om sommaren hava de 4-skäftade blaggarnsbyxor Kvinnorna har till kyrkan svarta och röda klädeskjortlar gröna friströjor svenska skor – spikade, en kniv som kallas för ljunja i bälte i midjan.

Maten är ordinär såsom ärtbröd, bröd med mäsik och kornmjöl, ”agnebröd, allt tunt bakat, vilket de sätta in i ugnen , igenom det de linda kakan kring en stång och veva utav henne sedan i ugnen”

Gröt av ärt och kornmjöl äter de 3 á 4 gånger om dagen, de brukar också äta smör, messmör och ystningsost.

Husgeråden är ordinära, den bekanta skinnmatsäcken finns överallt.

Sjukdomar som de mest dö av säges vara blåsoten.

Redan på 1700- talet var Storsvedsbästan ett träd som många kände till i Gulleråsen. Linné skriver att minsta barn visste var trädet fanns. Han berättar också om att folket i bygden kallade trädet för Halmträd (alm). Linné kunde dock konstatera att det var en vanlig lind och drog slutsatsen att lindar här uppe är sällsynta. Vid tiden för Linnés resa var Storsveden ängsmark.

Den igenvuxna slogmarken som omger Storsvedsbästan idag innehåller en mycket artrik flora. Storsvedsbästan föll vid höststormarna 2002 men trädet lever fortfarande. De liggande kronorna grönskar och vid stambasen har nya skott kommit upp.

Från Kärvsåsen reste man vidare mot Ore (Oret) förbi prästgården i Ore mot Skattungbyn där av 65 grannar ingen fanns hemma, inte heller i gästgivargården, så man fick inget att äta!!

Folket hade varit borta i 8 dagar och väntades hem först efter 14 dagar.

Han beskriver jordmån och bergarter. Han tror att det på flera ställen finns järnmalm, humus som man kan framställa färg ur. Ovanför Ore fanns ett överflöd kalkberg och åtskilliga kalkugnar.

Orsa

Strax efter Skattungbyn såg man de första slipstensgruvorna Det fanns här gråvit sandsten varav de flesta slipstenarna tillverkas. Mycket röd sandsten fanns det också. Grubrytningen sker mest om hösten efter skördesäsongen. De använder järnspett att lossa stenen. De med röd blodsten inuti anses odugliga som slipstenar. Med kilar och slägga spränger man sen loss stenbitarna och tar hem dem för svarvning. Han beskriver också fenomenet stendammslunga ganska ingående. De flesta som arbetar med stembearbetningen blev sällan mer än 20, 30 eller 40 år. Det fanns många änkor. I kyrkan såg Linné endast två gamla gubbar – men de hade varit skräddare och skomakare!

Stensliperiet lönar sig dåligt, eftersom de äter upp 3 á 4 gånger sin förtjänst när de arbetar med stenarna.

Vid Granån fanns ett marmorberg, fast dessa aldrig voro brutna. Slog man sönder kalkstenen fick man även här ut en svart luktande fetma, petroleum.

Linné tycker också att det är slöseri med alla tallar som ligger nedhuggna i skogen bara för att barkas till föda åt svinen och som nödmat för människor vid missväxt.

Folket brygger sällan sitt öl, de dricker mest vatten. Vid husen hade man kålgårdar (köksträdgårdar) i sandjorden – som lätt torkade ut i solen.

De övernattar hos Cronobefallningsmannen Erik Larsson i Orsa

På söndagen blir man inviterad till middagsmåltid hos kyrkoherden Schedvin, som visade sig förståndig och resonabel. Kyrkoherden var den första i Orsa som försökt att odla råg. Ty råg rensar åkern bäst från den skadliga och ymniga lanthavren, för rågen blir högre än kornet, kornet kan lättare torka bort än rågen. Råg växer hellre på sandjord. Rågen mognar snabbare än kornet, vilket man ofta får skörda innan det är moget. Korn kräver mer gödsel än råg.

Lera finns det inte mycket av i socknen. Den som finns används också till att bränna leran med kalk till byggnadsmaterial (tegel?)

Det är mest sandhedrar, härav följer att innevånarna ha mager åker och ganska litet betesmark. De åkrar om äro gödda, bära en märklig säd. Boskapen får inte mycket hö på vintern, eftersom ängarna är så magra att de också skulle behöva gödglas. Sommardynga får man ju inte eftersom korna är ute på bete och borta på fäbodarna 3, 4, 5 mil bort.

Linné har några frågor om detta och får också svar.

Fråga 1. Varför tar ni inte upp kärmylla och blandar med sandjorden, eftersom den anses vara mycket fruktsam?

Svar: Kärrjorden fryser bort säden.

Fråga 2. Varför inte utblanda sandjorden med lera?

Svar: Det är så få som har någon lera.

Fråga 3: Varför nedhugga man inte trånga skogen och låter den ruttna till svartmylla att lägga på sandjorden?

Svar: Vi får ej borthugga skogen.

Marken får ej inkräktas till äng för man måste ha den till bete. Linné var inte nöjd med svaret. Man använder hästar i jordbruket istället för oxar. Detta eftersom oxarna går för djupt ner i sanden. Hästgödseln användes sen i kålgårdarna.

För att få mer dynga använder man granris till strö under boskapen.

Svanarna ligger kvar i Orsasjön hela vintern i den öppna älvfåran! Blanklax finns i Siljan hela vintern utan att vända tillbaka till österhavet. Gös och rudor finns också. Qwidd (kvidden) kallas här gosillar.

De reser vidare till Mora på söndags kväll. De ser de stora bergen på andra sidan Siljan, Isundsberget,(Gesundaberget)

Mora

I Mora fanns en stor flottbro över älven. Den var delbar så att båtar kunde passera.

På kvällen den 7 juli kommer de till Mora och övernattar hos prosten Johan Emporelius, som var hela 75 år. Han son var ju också en i Linnés sällskap! Prosten hade ett vackert bibliotek och hade kunskaper om folkets seder och bruk. De fick smaka hjortron och så hade prosten samlat ihop bondfolk för att leka, dansa och prata med gästerna! De stannade hela dagen den 8 juli i Mora.

De hann då med att utförligt beskriva kläderna, liksom brudutstyrseln. Här verkar folk leva länge många blir 70, 80 upp till 90 år. De dö mest av stygn (lunginflammation), men även av vattusot och lungsot. Frossan får däremot ingen som inte varit neråt landet på herrarbeten. Det var vanligt att folk från Siljansbygden gick söderut för att arbeta, men de som stannade kvar hemma klarade sig från frossan!

Eftersom jorden är så mager och man inte har något annat att tjäna pengar på vandrar många från Mora iväg för att arbeta, mest karlar, de ger sig iväg redan i påsktid, och arbetar med byggnationer av olika slag. Kvinnorna blir hemma och tar hand om åkerbruket. Männen kommer hem och vandrar iväg igen och blir borta till allhelgonahelgen.

Det finns finnar i församlingen, men de bor ca 15 mil från kyrkan, de har helt annorlunda seder mot vad dalkarlarna har. De är mestadels välbehållna och försörjer sig med svedjande, fiskande och skjutande. De hade alltså bössor att jaga med.

Boskapen är vit. Det finns mycket fisk i Siljan. I Mora socken, i byarna Färnäs och Sollerön göras båtar till försäljning. Dessa liknar i formen lappbåtarna, som Linné sett på sin lapplandsresa, men är större.

De fortsätter den 9 juli mot Älvdalen. De passerar över älven och följer den på den västra stranden.

De går upp på Gopshusberget, som var ett av de fyra mest kända bergen i Dalarna. (de andra var Evertsberg, Isundsberget, Väsberget) Isundsberget, numera Gesundaberget kallades också för middagsberget i Mora eftersom det låg rakt i söder.

De gick upp på västra sidan av Gopshusberget där det var lättast att ta sig upp. Överst hade man en härlig utsikt: i väster syntes Lima och Särnafjällen, i norr älven och den vilda skogen, i öster Orsasjön och kyrkan, i söder Mora kyrka, Siljan och Sollerö kapell. De fortsatte nerför berget på den brantaste sidan. De passerade en sk surbrunnskälla, Morkarholm mitt emot Bogg Hindriks gården. Brunnen hade god ockrasilverhinna, lukt och smak. En bit ovanför Oxberget fanns ytterligare en surbrunn med notabelt vatten.

Hela vägen från byn Selja till Läde var det röd mo. 2 eller 3 fåbodar har de här på orten uti vilka de flytta ut om vår, sommar och höst.

Kvinnorna är kvar på fåbodarna går ut i skogen för att dra av löven av björken till vinterfoder. När man beger sig ut på slätter för att ta hem hö, löv mm, så lämnas ett par gamla gummor kvar i byn att se efter barnen. De har då ett par getter där för att livnära sig..

Folk hade problem med orent utsädet. Det var mycket ogräs i det, bl a landhavren.

”På åkrarna växte landhavren ymnigt, det användes till hö, för den vanliga säden kunde inte växa i landhavren.”

Älvdalen

De kom mycket sent om aftonen trötta och vilsna till Älvdals prästgård till pastor Näsman. Vid Älvdalen växte säd och gräs härligen.

Jorden är här bättre än i Mora. Prästen hade börjat odla potatis redan 4 år efter att den tagits till Sverige av Alströmer! Han hade försökt få bönderna att odla den, men försöket avstannar pga böndernas försummelse enl Linné. Prästen har också för första gången satt ett körsbärsträd. Det hade man tidigare ej sett häruppe.

Den myckna ljungen som ymnigt växer häruppe borde kunna bärgas och ges till föda för boskapen. Kornsådet blir här större och kraftigare, varav det blir mer öl än annat. Hampa sås här också, lin i liten uträkning. Linodlingen borde kunna utökas tycker Linné.

Många boskap brukas i Älvdalen, men mest var alla korna små och utan horn.

”Bönderna här i församlingen, förutom att de bruka runstavar, skriva än idag sina namn och bomärken med runska bokstäver, som syntes på väggar skorstenar, skålar etc.” Det gör man vid denna tid ingen annanstans i Sverige, så därför noteras det av Linné. Runskriften användes fortfarande i Sverige så sent som på 1730-talet!!

Man smidde liar i norra delen av socken och gjorde laggkärl i den södra delen. Dessa såldes neråt landet. För liarnas skull kom folk från Norge, Härjedalen, Helsingland, Jämtland, Öster- och Västerdalarna för att köpa. Älvdalsborna behövde därför inte ge sig ut på arbetsvandringar, i alla fall inte på Linnés tid, däremot senare var de flitiga arbetsvandrare.

Sjukdomar här är stygn (lunginflammation), tjocka fötter och torrvärk (reumatism). Folket är enkelt klädda i vita vadmalsrockar med gröna uppslag, inga hosor, men i övrigt klär de sig likt morkarlarna. Kvinnorna har svarta vadmalströjor med röda uppslag. Gemene man här tycks ha ett sällsamt humör, allvarliga, tystlåtna och inbundna samt misstänksamma.

Växter

Lönn, getrams, kungsljus, violer, ormbunkar, en ovanlig sötvedel, som tidigare bara setts i Skåne. Den myckna ljungen tycker Linné att man ska bärga och ge som foder till boskapen.

De stannade hela dagen den 10 juli i Älvdalen eftersom man kommit dit mycket sent på kvällen. De besåg kyrkan och gick och fiskade, och sökte förgäves efter den omtalade fyrfota fisken som sades springa upp i träden. Linné ansåg att det var en vattensalamander.

Husen är mycket bruna och solbrända av den starka middagssolen. Bredvid prästgården rann en liten bäck, där alla stenarna var mörkbruna, av järnmull eller myrmalm, som löst sig i vattnet och blivit vitriol. Järnvitriol är korrosiv och färgar svart. De ser flera tecken på järnmalmsförekomster.

Han har en otrolig iakttagelseförmåga t ex när han beklagar sig också över myggplågan: Hur han kan observera en endaste liten mygga: ”Vid tjärnen blevo vi överhopade av en makalös hop mygg, vilka såg ut som små flugor, helsvarta med vita vingar och vit ring kring vart ben”.

Även den 11 juli stannade man i Älvdalen. Då gjorde de en exkursion till ett berg Hykie kallat, som då låg i Mora socken ca 1 mil från Älvdalens kyrka. Berget var mycket högt och borde vara ett av Dalarnas namnkunnigaste berg. De gick upp på västra sidan där det var någorlunda flackt. På toppen hade många ristat in sina namn. Så gjorde även Linné-expeditionen. Den förstördes förmodligen i en senare skogsbrand. Södra och östra sidan var otroligt brant, som en mur. Vid dess fot var det en grön plats med allehanda örter som enligt

gemene man var ovanliga. (ett s.k. sydväxtberg, ett begrepp som Linné nog inte var bekant med)

Men Linné avfärdade det med att det var ganska ordinära växter. Ädellövträd som han ju var van att se hemikring.

Han berömmar utsikten från berget, man ser Siljan och Orsasjön, Mora och Orsa kyrkor, Isundsberget (Gesundaberget) Gåpshusberget, Väsberget och Leksandsbergen. Eftersom vädret var klart så såg de även fjällen.

De hittade en surbrunnskälla vid bergets fot som hade en stark ockrafärg och röd humus. De såg ett berg på avstånd, som de inte hann undersöka, Kärringberget, där det sas finnas kristaller, som där ymnigt skulle växa.

Vid Hykieberget fanns det porfyr med röda insprängda korn, som borde kunna slipas på samma sätt som den bekanta porfyren från byn Klitten.

I Älvdalens socken planteras Johannislöken, vilken sätts i fet dyngad jord, som sen bränns till aska. De säljer den till omkringliggande socknarna där kvinnorna tugga den för att få god arom i kyrkan.

I alla socknar från Falun till fjällen tuggas en kåda av kvinnorna, sällan av karlarna, varav spottet flyter starkt och utspottas, säges förtaga sömn, fördriva sjörbjugg och gör rent tandkött och tänder. Man tar den klaraste kådan man kan få på gran och tilltuggas av vallkullor tills kådan bliver seg och vit, så att den kan dras mellan tänderna (tandtrådens föregångare) Denna sega kåda säljes sen .

Rågdeg är en rätt som används här. Kokhett vatten slås på rågmjölet rör det till klister eller tunngröt. Strykes på bröd eller doppas brödet uti.

Asse är ett slags bröd av bark och litet mäsik, bakat som bulla lägges i mjölk och ätes som hetvägg.

Ärtfän är en rätt av ärtmjöl. Slår på hetvatten och så får det stå och stelna till morgonen då det skivas uti vällingen.

Den 12:e på eftermiddagen fortsatte de sin resa mot Särna. I Åsen övernattade de. Resan från Älvdalen gick på Dalälvens östra sida. De tog sig över den vid Älvdalen.

Vid Brunnsberg delade sig älven i två grenar, den ena Rotälven for de över via en bro.

Vid bron över Rotälven stod ett sällsamt träd, som Linné säger är en ren gran, men en ganska rar variation, i det att grenarna voro längst nere vid roten var helt glesa. Man passerar byn Loka.

Strax efter Åsen tog man sig över älven och fortsatte resan över skogen. Man följde alltså inte älven förrän längre fram. Vägen mellan Rot och Åsen bestod av ung, smal, hög och trång tallskog. Vid vägen stod överallt barkhässjor! Man torkade alltså barken som all annan säd!

Var man övernattade i Åsen står inte antecknat. Men ända till Åsarna hade man haft god landsväg, men nu fick man följa en få- eller myrväg. Det var 6 mil genom skogen till Särna. Det var riskabelt att gå, än mer att rida och att köra var helt omöjligt. Man följde den vanliga sommarvägen, som brukades ända fram till mitten av 1800-talet, då landsvägen byggdes. Det var mest stenskrävor. Efter ½ mil från Åsen tar man sig över älven till den västra sidan. Strax före Gryvlans utflöde i Dalälven, vid Bredvad, så man fick vada över, ty det fanns ingen bro, och det var en vådlig överfärd. När de kom över följde de Gryvelån. , efter drygt en ½ mil fanns det en bro över ån. Resan fortsatte över Bläståsen,(Kälkäsen) där man såg de i fjärran liggande västra fjällen.

Vägen var markerad med kors. 3 mil från Åsen hittade man några hus, som kallades Blästorna och där man tillverkade järn. Vid Karlboeggar, såg man älven igen och följde den till Särna. Skogseld hade på stora områden fördärvat skogen mellan Åsarna och Särna, på ett par ställen såg de fortfarande röken, medan på andra ställen hade örterna redan börjat växa. Han såg på kullfallna träd att skogselden härjat flera gånger under långa tider.

Strax före Särna reste man genom en trång skog, där marken var snövit av mossa men ovanför mörkt av en svart, skägglik mossa som hängde över nederdelen av träden. Det fanns många ruttnande träd som fallit och hängde hotande. (gammelskog!) Nära Särna hittade man en ”makalös stor, hög, tjock gran, vars make är rar att igenfinna”

Blästorna voro byggda förnämligt. Vid en liten fors voro samma små masugnar byggda på ett särdeles sätt. Han beskriver hur de var konstruerade och användes. Smältan rann inte ut utan upptogs, direkt ur härden medan den ännu var varm.

Vid Gryvelån såg man åtskilliga fjällörter. Skogen var vit av mossa som växte ymnigt.

Man sköt en korp och såg flera lappskator

Man har s k eldhus, utan spis. Mitt på golvet har man en gråstensmur, på vilken det eldas. Ovanför den har man bjälkar och en stång på vilken man hänger grytan över elden.

Den stora skogen är mycket fördärvad av eldens härjningar, fast man utnyttjar den inte så som man borde enligt Linné, dessa härliga timmerstockar borde kunna utnyttjas till mastträd, skeppsvirke etc. Man borde kunna utnyttja Dalälven för att föra timret ner till havet.

Särna

Här har man lämnat jordbruksbygderna och jakten blir en viktigare del för folkets försörjning häruppe. Hur man ska kunna kultivera jorden här där det bara är sten vid sten, vet man inte.

De övernattade liksom tidigare i prästgården.

Särna församling bestod endast av tre byar.

Jorden bär vackert gräs, fast det var så sterilt runt omkring. Dan Buscovius hade införlivat Särna med Älvdalen redan 1644, då Särna tillhört Norge.

De hittar lite järnmalm, annars bara gråsten.

I trädgårdarna växte inga fruktträd alls, däremot tobak, morötter, rättikor, pepparrot, dill, rödlök, mejram, kyndel, palsternackor.

Här jagas det med tyst hund. Det är enda stället där detta omtalas, så det måste vara ganska ovanligt. Man jagade, björn, älg, räv som det fanns lite av, ymnigt fanns det av vildren, harar uttrar, bävvar, hermeliner, mårdar, ekorrar och möss. Prästen får ett tionde av vart skjutet djur, en bogbit – skottbog kallades den. Här finns också tjädrar orrar o ripor. Någon här visade upp en brushane för sällskapet

Fisk: här finns harr, lax, öring, sik gädda rällor(röding)abborre mört o lake. Här fiskas med nät och not aldrig med mete.

Kläder: Häruppe är man alldeles annorlunda klädd, alldeles norskt – även språket är norskt. Man gifter sig hellre åt Norge än åt Sverige. Folket är här mer belevat än dalkarlarna!

Socknen är 169 kvadratmil stor (tror Linné) och bara 1 kvadratmil brukas. Det blir 168 kvadratmil sterila! Inget brukande av jorden på fjället. Det tycker Linné är slöseri! (han var här på sommaren!)

Man lämnade ingen skatt till kronan istället hade man på dessa 169 kvadratmil 84 lapska matlag. Lapparna betalade skatt till kronan.

Man samlade in vitmossa i stora mängder årligen och det tog 20 år innan den hade vuxit till igen. Detta gavs till boskapen istället för hö under vintern. Här finns inga svin, ganska litet höns, men mycket getter.

Åkrarna är av sand och är magra. De sås med korn varje år, gödslas årligen, men det mesta fryser alltsomoftast bort. De mal bark till mjöl och blandar agnar i, de bakar bröd och kokar gröt av detta. Messmör blandas med vatten och drickes.

4-5 veckor om hösten är de borta på jakt.

Linné antyder att det fanns konflikter redan då mellan nybyggarna och lapparna.

Fjällen är lappens sommarhärbarge, och skogen hans vinterhärbarge. Bägge blir alltså kultiverade. Lappen genom renar och renskinn gör provinsen större nytta.

Renarna skadar inte ängarna om sommaren och på vintern behöver de ej hö.

Nybyggaren kan mycket väl leva i Lappmarken med lappen, om lapparna inte försvårade deras jakt och fiske.

Från Särna var vägen först drägligare, men sedan allt svårare. ½ mil från kyrkan åkte de över Lemman. De följde Österdalälven på den södra sidan till Hede by.(Särnaheden), där ”vi fick se det så namnkunniga fjället SKRÅLLSTÄDET, här Städja kallat.” Därefter måste de åter över Dalälven på andra sidan. De vadade över där älven var bred, vid Älvros. Sen följde man den norra stranden och fick ta sig över Foskån ca 2,5 km uppströms där det fanns en bro.

Därefter fanns ingen väg utan de måste ge sig norr ut i den vilda skogen, med kärr och moras. Vid kvällningen slog de läger vid ett berg – Gudmundsåsen.

Idre

Den 16 juli fortsätter man till Idre via Grängesåsen. De lämnade hästarna vid bäcken Brumma och klättrade upp på det höga av Linné efterlängttade berget Skrållstädjan, av innevånarna Städje kallat. Här var man uppe på ett riktigt fjäll! Fast toppen var ganska smal! En gruvlig väg hade man sen till Idre. De vilade en stund i en övergiven fåbod.

Växter/odling man såg på berget var bl a Rosling, dvärgbjörk, spiralkovall, skogsstjärna och vitskråp

Linné var inte imponerad av floran här efter att ha varit i Lappland.

”Islands mossan som finns här ymnigt borde användas till gröt och välling för det fattiga folket!”

skogen häruppe var beklaglig att se mellan berget och Idre, förvissnat av skogseld, grå renmossa på marken, brända stammar och grå förtorkade grenar. Han beklagar att det inte finns något bergverk häruppe när det finns så mycket skog som man skulle kunna använda till det.

Torra hedar och sterila skogar som bara innehåller några få växter, Ljung, renmossa, lingon
Här växter också den rätta angelikan, kallad Qwanrot

Rovor sås i åkern, efter bränning som görs genom att brinnande stockar rullas över åkern. Det ser man även i andra delar av Dalarna. Ärtor och bönor sås här inte. Det är för kort växtsäsong. Kornet lider stor skada av kölden, råg, vinterråg, sås bara undantagsvis. Linné anser att eftersom åker är svår att få, kunde det dock bli bättre om leran fördes på hedarna och gjorde åker därav!

Ingen hade provat att plantera humle, vilket Linné tyckte de skulle göra. På södra sidan fjällväggen borde det gå bra!.

Djur En orrhöna sköts på morgonen och det var ingen vanlig fågel häruppe. Laxöringar fiskades och gräsänder observerades här uppe, liksom ladusvalor och hussvalor inuti fåbodarna.

Folkliv Här är brölloppederna annorlunda än i övriga Dalarna, mer lika dem som gäller i södra Sverige. Mathållningen tyder på rent medeltida förhållanden. Man hängde köttet i röken ovanför elden. Vid vägen stod ett par drögar, skidkälkar, som man använde om vintern för att köra hem skjutna renar vid högfjällsjakten.

Vi fåbodarna finns inga gårdsgårdar

Här plågas folket av hemmorröjder och blodsot, men alla dö av lunginflammation.

Från Idre, tog de sig ånyo över älven, en bit ovanför Idre, Storälven, tog de sig sen över Rångbäcken. De kom förbi fåbodstället Gröveldalen, som låg invid fjällen.

Den 18 juli var man i Gröveldalen och inväntade bättre väder.och den 19 juli fortsatte man till Grövelsjön. Man gick åter över Dalälven, fast nu hette den Grövlan. Först kommer man till fjället som heter Höstnadden (Nadden på kartan), sedan reste de längs med Långfjällets södra sida, därefter genom Djupdalen De kom till fjället Håгна (förmodligen Barfredshåгна, eftersom Storvätteshåгна låg längre österut från deras färdväg)

Om någonstans i världen det ges en härlig utsikt har man den på fjällen. På höstnadden, som var glest klädd med tallar, och på Långfjället såg man ända bort till västerdalsfjällen, mot väster en hopar fjäll i Norge, bl a Sulufjället, från Håгна ser man många fjäll i nord och nordväst, det finaste heter Swucku. Alla fjäll är täckta av någon slags växtlighet, inga direkta kalfjäll. Allt var täckt av vit mossa.

Snö såg man ganska litet. På Hågnabergets södra sida såg man dock lite grann.. De provade snön och gjorde snöbollar. Annars var bergen mycket torra, utan snö och källor.

Grövelsjön hade klart och kallt vatten med stort siktdjup

Svartmyllan låg ymnigt på fjällen! Det fanns också en brun mylla som man skulle kunna använda till färg, såsom umbra.. Sanden vid Grövelsjön, hade en mycket ren och ljus färg och skulle kunna användas till glasbruk och andra smältningar. De tror också, att det förutom kisel som gör sanden vit, även finns järn här. Grövelsjön är det tredje Linnéminnesmärket i Dalarna ”Linné was here”.

Växter

Fyra vanliga växter omnämns, dvärgbjörken växer i diken,

Den stora rallarrosen (epilopium maximum) stor tistel, valeriana. Linné var lite besviken på fjällfloran, trots att han hade 7 medhjälpare på resan, hade de inte hittat någon växt som inte Linné hittat på sin Lapplandsresa

Djur

Fjällripor fanns det gott om, de sprang överallt med sina ungar. De ser också en ovanlig fågel - det är en tretåig hackspett.

Fisket sker med notdragning och det är röding de fiskar.

Den 20 juli reste man från Grövelsjön till Mugga (Nordviken) i Norge. En resa på ca 7 mil. Man hade övernattat vid Grövelsjöns sydända, ganska nära nuvarande turiststationen. De fortsatte sin resa på väster om sjön mellan Salfjället och Sjöhöjden. Gick över den lilla Dalälven som rinner ut i Grövelsjöns norra ända, man vek av till första falkfjället, kom utmed Elgåhogna ned i Revlingdalen in i Svukuriset, man rundade fjället stor-Svuku, passerade rövola och drog sig ner mot Femundens strand. , Gick över Röa älv och kom fram i gryningen till Mugga. ”Här sades råmärket vara emellan Norrige och Swerje”. Efter gränslägningskommissionens arbete 1751 kom gränsen att flyttas två mil längre österut. De fortsatte sedan till Röros, där han berör betydelsen av kopparverket där.

Utsikten mellan Salfjället och Grövelsjöhåga, är ganska härlig och remarkabel. Man ser slätter utan skogar och kullar. Han beskriver det kristallklara vattnet som finns rikligt. Bergen är mest bara lösa stenar, där ingenting kan växa.

Vintern sades vara långt lindrigare före jul, men oftast desto strängare efter jul.

Växter: Några växter som han beskriver är rätt allmänna överallt i bergsområden, men han hittar en liten insekt som han tidigare bara sett i Lappmarken – *Ichneumon bombylii facie*.

De besöker falkfångarläger – han beskriver ganska noggrant hur man bygger en falkfångarhydda. När falken är fångad klipps klorna av. Falkeneraren bor i hyddan, och stannar i 3-4 veckor. Linné förundras över att holländare och fransmän reser så lång väg för att fånga falkar, men det finns stora pengar att tjäna, redan då. Han tycker det är konstigt att det inte finns någon svensk som kan lära sig detta och tjäna pengar.

21-27 juli är de i Norge och besöker bla Röros och kopparverket där. De går över fjällen och han beskriver ganska mycket om sin fjällfärd i Norge.

De reser tillbaka samma väg ner till Idre, på både dit och tillbakavägen beskriver Linné fjällvärden på norska sidan.

De vilar i en koja vid Röa älv natten till den 27 juli.

till den 28:e tillbringar de natten vid Gröthåga, därifrån gick vägen till Grövelsjövåla ner till Idre fåbodar, samma väg som man kommit dit.

Den vita mossan som överflödigt här växer borde borde användas till puder, varigenom många kunde få sin föda.

Vid fåboden hade folket samlat in och torkat stjälkarna av skavgräs, eller skäfte, det var ett känt polermedel sedan urminnes tider.

De såg många vildrenar på fjället och noterar att järven tar mycket ren .

I Norge hade de köpt mycket bröd till sin återresa, men de hade fått kasta bort det, eftersom det innehöll sand, enligt Linne, kanske beroende på att man använde sk norkstenar när man

Naturskyddsföreningen i Dalarna

malde mjölet, men troligare enligt Linné var att man blandade sand i mjölet till bröd som man sålde, för att därigenom göra det tyngre!!

Den 29 juli var man åter i Idre.

Idres kapell var det minsta kapell de sett. De sköt en åkerhöna i Idre, dvs en duva.

Recept på hur man kan konservera hjortton: ”Hjortton konserveras så att de kokas lite, slås i käril med smält smör övergjutet så att vädrets tillopp förhindras och förruttelse avböjes”

Den 30 juli reste man från Idre tillbaka till Särna

Man hade hört talas om ett berg som skulle innehålla mycket kopparmalm, Siksjöberg ca 1 mil från Särnaheden. De fick undersöka prover från berget. Det fanns inte minsta tecken på att de skulle innehålla metall, fast de skimrade och hade bedragit folket. Bergarten är dock sällsynt, det är en nefelinsyenit, som fått namnet Särnait. Den är känd från tre andra platser i Sverige.

De fick smaka på gubbost i Särna, den smakade sött och gott. Den var gjord bl a på grädde.

Man observerade gemene mans sällsamma humör i Särna socken. Alla är mycket saktmodiga och tjänstvilliga, men därjämte ganska snåla!!

Socknens vapen är beskrivs av Linné såhär, Städjan med Vitån och Grövlan och en ren. Märket är inte känt i någon annan avbildning. Den fanns också på en stav i socknen.

Humlen sågs växa härlig, men den var illa skött.

Kornsäden var kort med korta ax, men tjocka korn.

De beskriver också ett husgeråd, som de tydligen inte sett tidigare eftersom de beskriver den. Ett särdeles instrument att vispa mjölk och grädde ihop. En visp motsvarande grötkrägla, med en fastsatt dubbeltrissa. Den tvinnas mellan händerna.

1 augusti lämnar de Särna mot västerdalarna och Lima. De bestiger det lilla berget Musåsen ca ½ mil från Särna. Här finns mångs små sjöar. Därifrån beser man fjällen i Norge, och i öster vilda skogen mot Älvdalen, i väster såg man de stora Fulufjällen, som sträcker sig från Särna mot Lima, utur vilken den större grenen av Västerdalälven tar sin början.

De slår läger i Höstkällan mitt uti vilda skogen. De hade tydligen en besvärlig natt därute i skogen, för Linné tyckte att här där det var långt mellan kyrkorna, var det nödvändigt att små kojor kunde inrättas, uti vilka resande över natten kunde vila, utan att lida så mycket ont av oväder, som man inatt led.

Ej lågt från Hede (särnaheden) finns de rätta pärlsnäckorna (flodpärlmusslor) De såg skaln efter dem som någon rovfågel eller fiskgjuse tagit upp. Men folket här hade inte kunskap om hur man fiskade dessa.

Finns det flodpärlmusslor här idag?

Malung

Lima

Den 2 augusti lämnar de sitt nattläger i Höstkällan, där det fanns bävvar. De passerar så småningom rået mellan Särna och Lima socknar och följer Dalälvens norra gren, den som kallades Fuluälven.

De följer älven nedströms i båt och seglade ca 2 mil. Gruppen stannade till och förfriskade sig i Tosksättra fåbodar där det bl a kokades missungsgröt (vasslan efter osten kokades med mjöl till en gröt). De kom så småningom fram till Sälen, den första byn i Lima socken.

De noterar Gjörälvens inlopp i Dalälven.

Linné tyckte det var ganska angenämt att segla, ”ty de lövrika och med gräs och blomster bevuxna stränderna speglade sig hela älven utåt i det klara och stilla vattnet.”

De såg den sällsynta alpsippan i riklig mängd.

Båtarna i Lima är långa och smala, vassa i ändarna och i botten. Linné är en noggrann iakttagare och ser att dessa båtar skiljer sig från de i Siljan. De har en skarpare och mer

upprättstående stäv. Limabåtarna är utpräglade strömbåtar, medan siljansbåtarna är gjorda för öppnare vatten.

Stränderna slås årligen till hö. Det är allmänning efter forsen vid Lima, den slås om Marie mässodag, på kvällen efter gudstjänsten. (förmodligen den 2:a juli, på Marie besökelses dag, som då var helgdag fram till 1773) Det är kapprodd dit och den som kommer först får ta bästa biten och sen i ordning som man kommer dit, vilket anmärker Linné är ”en sällsam lag i dessa tider”. Det var ganska vanligt man hade många gemensamma allmänningar som man skötte tillsammans.

Övernattning i Sälen

Den 3 augusti reste man utefter älven till Lima kyrka. på östra sidan om älven. På båda sidor om älven låg byar och gårdar och åkrarna tätt. Allt ligger uträckt efter älven, det är notabelt tycker Linné..

Han noterar att fjällkejdjan som börjar ända uppe i Ryssland och går genom Kemi, Lule etc lappmarker slutar här mitt emot Sälen med Hemfjället.

Man passerade strax efter att man påbörjat färden kapellet i Transtrand. Här finns en kappelan som heter Lars Dahle, som är fattig, föraktad av världen, men dock en kuriös och lärd man. Han var slarvgit klädd, hade fattiga åtbörder en oskyldig uppsyn och hade kloka resonemang.

Även på östra sidan noterade Linné ett högt berg – nästan som fjällen – Horrmundberget. Där det skulle finnas en grotta där det enligt sägnen skulle bo troll, och dit ingen fick gå för då skulle man bli mäktigt straffade. Det timida folket var alldeles övertygade om detta och ingen ville följa med Linné och visa grottan, som de berättade mycket om

Myrmalmsbrytning – Linne ger en ingående skildring av myrmalmen här. De tar prover på myrarna med en navare järnet röjer sig genom en bläckaktig och stringent smak. När myren torkar ur på sommaren, så gräver man upp jorden – den gula eller bruna mullen.

Naturskyddsföreningen i Dalarna

Han beskriver också processen med blästringen. En flitig man kan få 10 – 12 blästror per dygn. Den smältes vid ganska höga temperaturer och blir smidbart järn direkt, utan att först bli tackjärn. Av detta smides mest liar.

Här odlas mest korn av sädesslagen. All åker och äng består av sandmo, men ovanpå den ligger svartmylla. De såg en man idag som på prov sådde lite vinterråg. Humlen växte bra, men var illa skött!!

De passerade en gård på en höjd, som kallades för skans. De låg ca ½ mil ovanför Lima vid forsén mellan Lima och Transtrand. Den hade uppförts av Karls den XI under det danska kriget 1675-77. Karl den XI besökte skansen 1686 och upptäckte då hur lätt det var att skjuta vartenda djur från en högre berg en bit bort. Då ansåg kungen att skansen var onödig. Det finns idag inga rester kvar av denna skans.

De anlände till Lima på kvällen och de stannade hela dagen den 4 augusti i Lima hos pastor Gezelius.

”Folket här i socknen är mycket” fritaligt, språksamt och djärvt. Manfolken ser bra ut, kvinnfolken äro fulare, alla har mest raka och spetsiga näsor.” De är alltså en tredje variation av dalkarlar enligt Linné. Dock ser han en kvinna vid en fåbod som är naken från naveln och ser att hon har en vacker och smidig kropp, men att ansiktet är brännt av sol och svedja

Folket klagar över att drängarna så lätt flyr till Norge så fort de ledsnar det minsta på sin husbonde!

Om vädret säger man att det blåser aldrig annat än sunnan och nordanvindar, fast det är inte så konstigt tycker Linné med tanke på bergens utformning.

Växter

Det växer mycket björk, fast den är låg och klen, tallväxten är dock stor.

Potatis odlades det ganska mycket av, ärter fanns, men de hann aldrig växa till sig, bönor såddes inte, lin odlades också ganska lite, medan hampan var vanligare. Nästa år skulle man försöka odla tobak.

Det fanns inga fruktträd planterade, men det fanns gott om vinbär särskilt vid vattnet, där de växte vilda. Vinterråg odlas inte heller för den ruttnar under snön som ligger kvar länge på våren.

Linné tycker det är anmärkningsvärt att ingen försökt uppodla fjällens dalgångar, där det finns så mycket svartmylla. Man borde kunna odla det som växer nedåt, såsom rotfukter t ex! En intressant tanke!

Fisk

I älven finns harr, id, lax, gädda, abborre, mört, sik, strävling, kvidd, öring både med vitt och rött kött lake och ål. I sjöarna finns också braxen. Här fiskas med nät och not, mjärdor ryssjor används ej. Ljuster förekommer sparsamt.

Folket här hade inte samma möjlighet till jakt som i Särna där man hade tillgång till ren, eftersom fjällen sluta här.

Naturskyddsföreningen i Dalarna

Prästgården beskrivs ingående

”Prästgården var det miserablaste man någonstades sett i Dalarna” både boningshus och uthus. Gården bestod av en stor mängd små hus. Det fanns inte ett endaste rum där man kunde bärga sig en vinterdag. Linné är upprörd över att man inte kan kosta på lite timmer, när det finns så mycket och som lätt skulle kunna transporteras till prästgården via älven. Det var mycket löss i huset, dessa knäppte och lät högt, ”de kröpo på alla väggarna och lät som 50 byxsäcksur på väggen”.

Klädsel

Magda, skimpa eller fittlapp är ett slags klädnad som kvinnorna har närmast kroppen istället för särk. Omkring bröstet är den lik ett livstykke, kan snöras åt under pattarna, som hänga utöver. Öppningen går ner över naveln nästan ända ner till det allra heligaste. Nedanför livet börjar fårskinnskjorteln som räcker ända ner till skorna, med ludna sidan inåt.

Mat och odling

Ölet tillreds utan särdeles konst

Befolkningen gör ett slags surfisk, som de bereder av lundfisk som läggs i näver eller bark, bevaras i bergsklyftor och kalla hålor. Det luktade illa och var röd vid benen, men sades vara delikat när man stekte dem. Det verkar vara samma diskussion som om vår surströmming

Jordmånen är god, särskilt efter älven. Landhavren växer ymnigt, så man kan slå den 2-3 gånger per sommar till foder. Men man försökte också tröska den när den torkat för att använda till agnbröd.

Från kolmilorna tog man kolstybben som blev den härligaste gödsel när det blandats med dynga och urin från boskapen som fick beta där innan man tog hand om gödseln.

Potatis, rödbetor, morötter, rovor och jordärtskockor, går bra att odla, eftersom det växer nere i jorden. Det som växer uppåt bortfryser (dvs ovan jord). Prosten Dahle hade försökt så korn på fjället, men det hade frusit bort.

I nödtvång äter man torkad vitmossa eller renmossa som kokas i vatten eller mjölk.

Tallbarken är inte tillräcklig som nödfoder utan man tar även reda på tallkottarna och mal dem med barken till mjöl.

Vanliga sjukdomar är dysenteri, lunginflammation, kolik, frossa, engelska sjukan eller svält (särskilt åren 1696-1707 läser Linné i kyrkböckerna). Gentiana som växer ymnigt är bra mot engelska sjukan. 1636 var ett stort lämmelår, det såg Linné i kyrkböckerna. Man hade en förbön i kyrkan om detta. Lämmlarna hade då helt förstört alla åkrar och ängar.

Lie-smideri

Lima tillverkar liar, av eget mulljärn och som de smida själva. Liarna anses i Sverige vara de förnämsta. Både männen, deras hustrur och döttrar hjälper till vid liesmidandet, t ex genom att blåsa med bälgen. Männen reser sedan ner över Dalarna och ibland till andra delar av Sverige, de får betalt i säd. Detta är livsnödvändigt, för skördarna blir ej stora häruppe.

Malung

Den 5:e augusti beger man sig av från Lima till Malung, och stannar kvar i Malung 6 – 7 augusti hos pastor Harkman.

De färdas på den östra sidan av älven. Pga de många forsarna kunde man ej bruka båten, men det blev ändå en bekvämare färd än tidigare. De såg byar och gårdar på andra sidan älven.

men också några kullar, som numera är borta. Det kan ha varit fornlämningar av tidiga boplatser som under 1800-talet blev borttagna och marken uppodlad.

Det var ganska tuffa tag i övre Dalarna:

Råmärket mellan Lima och Malung var ”ett faseligt råmärke av en steglad ogärningsman, som luktade illa då han var satt nära vägen.” Det var soldaten Pål Hansson Damb från byn Lillmon i Malung, och som 1733 misshandlade sin svärmor med yxa och dödade sin svärfar, varför han dömts till döden och upphängd efter vägen vid råmarkeringen.

På berget Vala sades det ligga en stor sten, som ligger på ter mindre stenar så att man kunde krypa in under. Fast ryktet har överdrivit dess storlek.

Prästen hade låtit hugga bort skogen, som stod nära åkrarna för att man trodde att frosten inte skulle bita så hårt, eftersom dimman från myrarna eljest stannade mot skogen, som med sin köld fördärvade åkern!

Skogen bestod av ren tall, växte ganska tät och var ganska smal och lång.

Från Malung får man en beskrivning av hur husen ser ut inuti.

Husen är ganska vackra, men mycket mörka och oregelbundna. På ena sidan står spisen med ugnen, bredvid där en bänk fram till andra väggen, på framsidan finns ett litet fönster, där det står ett bord tvärs över huset, på tredje väggen står en säng högt upplyftad, där bakom är husgerådsakerna uppställda och ett litet fönster, i sista vrån står ett skåp. De fick också se hur bakning på traditionellt sätt gick till. Det var tydligen en ny upplevelse för Linné och hans sällskap! Man såg hur behändigt bagerskan insatte sitt bröd i ugnen utan spade, i det hon svepte kakan omkring en stör och den i ugnen utbredde Ugnen kunde inte emottaga mer än en kaka, det var endast eld på ena sidan.

Trågst fick man smaka- den var god enligt Linné och gjordes såhär: Man gjorde ost av skummad mjölk, som man sen arbetade sönder, satte den i varmt rum eller i ugnen (smälter förmodligen då) sen blandar man den med grädde och så får den torka.

Skinnbarkning

De frågade också hur barkning av skinn gick till: Först kalkas huden, sen dras håren av (skåtas), sen sköljer man i strömmen. Sen tar man torr björkbark och granbark. slår på kallt vatten och lite jäst. huden ligger i detta i tre månader. Denna process kallas kallbarkning och lädret blir bra. Hetbarkningen görs lika fast med varmt vatten, men lädret blir inte bra av det.

Klädsel

Kvinnfolkens klänning har samma form som fittlappen, men kjorteln är svart och livstycket av färgat tyg. Tjocka skor med tjocka bottnar.

Bröllopseder Så snart brudföljet kommit från kyrkan, sätts en kittel ut på gården eller på bordet och alla gäster dricker en skål under namn av tomtebolycka, varigenom alla gästerna uppmuntra varandra till fridsamhet och överger all tidigare oenighet. (Det är första gången begreppet tomtebolycka nedtecknats i Sverige.

Malungs kyrka var smal och mörk, den saknade utsmyckning och antikviteter.

Växter

Hägg och rönn är ovanliga, medan björk och salix växer ymnigt. i prästgårdens trädgård växer, morot, palsternacka, rädisa, dill, spenat, solblomma, rödbeta, valmo, pepparrot. Hallon växte ymnigt och det fanns alltid mycket hjortron. Råg finns här mindre än annan säd, då mest vårråg. Trädgårdar finns inte här anlagda. Lärkor är ganska få och vipor finns det inga alls.

Skinnberedning

I Malungs församling brukar folket bereda skinnvaror och sy dem tillsammans. De går också till andra provinser för att bereda och skinna, upp till 500 personer kunde vandra iväg för att arbeta. Sättet de bereda skinnen på fick de ej veta, fast de träget frågade därefter! Det var noga med att bevara sina yrkeshemligheter. Skinnarna var organiserade i mönster från kråväsendet, med mästare och gesäller. Ett skinnarlag uppgick till ca 7 personer.

De besöker kvarnstensgruvorna i Kvarnberget, öster om byarna Grimsåker och Östra Utsjö 2,5 km sydost om Malung Den ansågs vara den förnämsta. Kvarnstensgruvan ligger högt men ej brant. Stenarten var mest dalasandsten, kvarnstensbergarten var grövre, konglomerartad, med gryniga knölar i såsom röda granater Både kvarnstensgruvorna liksom slipstensgruvan i Orsa, hanteras förvirrat enligt Linné, då det inte finns någon direktor eller lag som reglerar arbetet i gruvorna.

Den 8 augusti reste man från Malung via Yttermalung till Äppelboda.

De hade Västerdalälven på sin högra sida, på båda sidor byar och fåbodar. Det var en behaglig resa. Söder om Malung såg de ett berg rakt i söder – Middagsberget som man kunde ställa klockan efter mitt på dagen.

I Yttermalung besåg man ett berg Bussungsberget där en ung bonde höll på att upptaga en koppargruva då han hittat ett kopparsteck ..

Här fanns också ett kapell under Malungs församling.. De kom fram sent till Äppelbo, där övernattade de i annexkyrkan till Nås församling. En nattfågel sköts. Det visade sig vara en nattskära.

Vansbro kommun

(Vansbro fanns inte med som ort på Linnés tid.)

Äppelbo

Sällskapet anlände på kvällen den 8 augusti och stannade över natten. De tog sig sen till Nås via Järna, där det också fanns en annexkyrka. De följde älven en bit, sen vek vägen av in i skogen.

Ca 1 mil från Äppelbo hittades vid en myr 3 lappkåtor, som av de sk gällapparna hade blivit uppbyggda. Här i församlingen finns 2 lapphushåll indelta, och för vars flit i kristendomskunskap de berömdes av prästerna! Äppelbo församling tycks ha hållit sig med två sockenlappar, vars uppgift var att ta hand om självdöda djur, dra huden av dem och att avliva katter och hundar. Dessa yrkesmän var i allmänhet inte högt ansedda. Deras bostäder var av primitivare slag än vad Linné tidigare sett i Lappland. Fast här var de uppsakattade av prästen för sin goda kristendomskunskaper.

Humlen växer bra fast humlegården är liten och vanskött.
Ärtorna samlas ihop i hässjor
Folket använder inte barkbröd utom i allra yttersta nödfall. De bakar mest korn och halmbröd.

I Äppelbo växte Lind och mycket lönn, men ingen alm.

De for över flottbron som gick över en ansenlig flod, Vanån.

Mellan Äppelbo och Järna växte vacker skog, bland den bästa i Västerdalarna.

Järna

I Järna stod resterna av ett träkapell. Där hade man nu byggt en klockstapel. En stenkyrka fanns där nu istället.

Strax nedanför Järna passerade de över en å, Noret, där det låg en kvarn med sluss för virket som låg ovanför kvarndammen i ån. I Noretån låg så mycket timmer, att det täckte vattenytan. När vårfloden kommer släpps timret genom slussen och transporteras på Dalälven till Falun.

Nedanför Järna hade en skogsbrand gått fram, men bara tagit den mindre skogen och endast lite svett de större träden. Den hade gjort ”märkelig nytta” enligt Linné.

Hampåkrarna stod sköna,

Här odlas lin. Linné beskriver två sätt att röta det på: I vatten under 3 veckor eller avslaget på åkern i 6 veckor.

Här odlas annars mest korn, rågblände och havre.

Nästan alla hus i Dalarna är täckta med näver eller takved, aldrig med torv.

Finnkassar,(näverkontar) flätade av näver , användes till matsäck att bära på ryggen för bonden när han behövde ge sig iväg.

I Järna sågs stora majstänger, uppsatta vid midsommartiden att dansa omkring.

I både Äppelbo och Järna har man med egna matsäckar till bröllopen, såsom i Österdalarna.

Nås

Till Nås anländer de på kvällen till pastor Dicander. En av deltagarna slår av vingarna på en lågt flygande morkulla med en käpp från sin hästrygg . Linné noterar att det finns en finnmark här, vilket inte finns någon annanstans i Västerdalarna, endast i Orsa och Svärdsjö finns det finnmark.

(Fast denna uppgift är felaktig. Linné hade inte koll på hur det såg ut i finnmarkerna. Det fanns betydligt fler finnmarker, de flesta kommuner hade finnmarker.)

Denna finnmark i Nås gränsar till Värmland och där finns 4 nyinrättade järnbruk:

- Ulriksberg, Nya hyttan där det finns en masugn.
- Fredriksberg – Seps bruket (Säfsen) med två härdar, 1 hammare och 1 plåthammare. Vars järn var så berömt för sin skönhet
- Strömsdal med en masugn och stålbruk med 2 härdar
- Gravendal med 2 hammare.

Nåsborna är duktiga på är att flotta timmer nedför älven till Falun. Det är ett ”hasarderligt arbete att lossa kubbarna i forsarna, att skjuta dem från landet”.

Prästgården här, liksom i övriga Dalarna, ansågs ful och illa inrättad, dåligt disponerad, på detta såg man otaliga prov.

Nås är det enda stället där Linné kommenterar språket. Här i Västerdalarna skiljer sig språket från den nuvarande svenskan ganska mycket. I övre Västerdalarna är språket influerat av norskan, medan det längre ner har drag av värmländska och dialekter i västerbergslagen.

Folket här har ett renare utseende än tidigare, särskilt kvinnorna är vitare i ansiktet och ha färre rynkor. (förmodligen för att han var i Nås en söndag då alla var rentvättade och uppklädda för kyrkobesök) Flickorna hade sitt hår hårt uppflätat

Miserabel kopparmalm uppvisades ifrån Kvarnberget.

I trädgårdarna fanns apel med mogen frukt och kålgården växte det bra.

Linné omnämner att det fanns ett rökelsekar i kyrkan, som utan tvivel var från munktiden (medeltiden)

Den 12 augusti stannade man i Nås och besökte en by som heter Linde.

Linné liksom alla andra på den här tiden var angelägna om att mer mark skulle iordningsställas till odlingsmark. Han beskrev allt i sin väg som skulle kunna vara till nytta för andra. T ex hade länsman här låtit utgräva en myr, vattnet hade letts ut i en intillrinnande bäck. Det hade blivit bra åker och äng. Det tyckte Linné skulle vara bra för bönderna i Dalarna att ta efter. (och det har man väl gjort – många utdikningsföretag har genomförts i Dalarna sen Linnés tid). Länsman hade här brutit isen och fått några efterföljare. Länsman odlade också potatis, som växte bra. Och det gör den ju fortfarande i Nås.

Så här kunde en nåsbonde se ut när han skulle ut och slå med lie: Brun kullmösa, svart rakt hår, vit vadmalsslivtröja, vita byxor, grå hosor, fötter utan förfötter (strumpa?) instoppade i näverskor.

Många kvinnor mötte vi på vägen, de red gränslen utan sadel!

Linné fick vara med vid en leksatuga (dansstuga) och beskriver tre olika danser, som är anmärkningsvärda. Hjärtedansen, långdans i form av en halvmåne i ring. Jävunddansen, efter en by i Venjan (Gävunda), som var en nöjsam och angenäm dans, som om den vore spansk och dansades av en fransk dansmästare. Han beskriver ingående turerna i dansen. 5 personer dansar kring i figurer.

6 man i dansen är en artig dans med tre par uppställda.

Naturskyddsföreningen i Dalarna

Den 13 augusti reste man från Nås till Floda, på den allra angenämaste väg man kunde tänka sig. På båda sidor lövskog på vägen ren sand. På vänster sida fanns gran och tall. Vid vägen låg också ängar och åkerfält. Linné omnämner en stor holme i älven en bit nedanför Nås, därefter kom Drafsforsen och sen Kärringforsen

Gagnefs kommun

Floda

Linné passerade Björbo under dagen och beskriver orten. En stor by med 80 grannar, som hörde till Floda socken. I byn låg en flottbro över älven, varöver vägen till Gränje gick (kan det vara Grängesberg?), Vid Floda kyrka låg också en sådan bro. Mellan dessa broar gick god landsväg på båda sidor.

Linné beskriver berget Mägdåsen som låg mittför Björbo i söder., Björboforsen kallas Mägdforsen. Han skriver att det ligger en mängd timmerstockar i älven. Vid höst och vårfloderna släpps broarna upp så att stockarna kan passera utan att flyta upp på land. Bästa jordmånen sades det vara på Mägdåsen. Sades vara en av Västerdalarnas 3 största fördelar: Malungs ängar, Järnas åkrar och Mägdåsens bete. Hur ser det ut på mägdåsen idag?

Prosten omtalar att många är mycket gamla, innemot 100 personer har fyllt 70 år och en gammal gumma som var 105 år sades fortfarande leva i Björbo, med tämligen goda krafter. Härtill ser han ingen förklaring mer än att befolkningen verkar vara mera nöjsam och lustig.

Mitt emellan Björbo och Floda står en björk, vars löv inte faller om vintern. Folktron säger att det finns en orm vid dess rötter. Linné tyckte inte detta var särskilt märkvärdigt, det är inte alldeles ovanligt i södra Sverige med björkar som inte faller sina löv om vintern.

Jakt

Alla här har skjutvapen, dock med lod och helspänd hane. (vilket är det vanliga)

Av de djur som fanns här kan noteras för första gången att rådjur förekommer här så långt norrut. Linné trodde det fanns tre olika sorters lodjur, men det är samma sort, liksom mårदार som han tror att det finns två olika arter av. (som kallas aspmård, och den mindre stenmården, enl senare forskning finns bara en mårddart)

Omtalas även att det fanns grävling, varg, björn, hare och utter, bäver och råtta. Järv och älg är mycket sällsynta. Tranor fångas med snaror höst och vår.

Till bröllop i Floda, för var och en av gästerna med sig en tribut, här förmodligen någon förning, gästen kunde också bjuda med någon gäst, vem man ville.

Bönderna äter bröd av råg, korn och havre. Folket sades leva nyktert och hålla lekstuga (dansstuga) vid helger. Dricka vatten och dansa med största nöje. Kvinnorna är spelmän och de flesta av det könet kunde spela fiol.

Åkern besås med en blandning av råg korn och havre, vartannat år ligger åkern i träda.

Dalarna har häruppe inga säterier eller frälse gods, noterar Linné. De många stubbar som står kvar efter avverkningarna, kunde tjäna till tjära och beck om folket förstod att de kunde ha en stor profit härav.

Man hade dock husbehovsbränning av tjära, men inte till försäljning.

Natten tillbringades hos pastor Rabeus i Floda.

Gagnef

14 augusti reste man från Floda till Gagne (Gagnef)

Vägen var här svårare att ta sig fram på än tidigare, särskilt den sista biten till Gagnef. Linné ser Flosjön från vägen. Vägen följer stranden.

De kom till Mockfjärd.

Måckfjärds kapell, med vallar och skans omgivet på sidan mot älven, tillhörde Gagnef. En bit nedanför gick vägen till vänster åt Gagnef, den följde de istället för att ta raka vägen till Falun. De ville bese gruvorna i Åhl. Den vägen gick genom skogen och följde inte älven.

Surbrunnen i Mockfjärd låg uti en dal 2 km nedanför kapellet, på södra sidan av älven.. Den hade ett starkt vatten både till smak och lukt, omkring den var byggt ett brunnskar. Det fanns remarkabla exempel på lyckade kurer runt i byarna. Det var den förnämsta surbrunnen som Linné hittat i hela Dalarna. Den var i bruk ända till 1900-talets början.

Vid Västerdalälven låg åtskilliga kolflottar, byggda av timmer som kistor utan lock, dessa transporterades vår och höst fyllda med kol på älven. De lades upp vid Forshuvud i nuvarande Borlänge och transporterades sen till Falun

I Mockfjärd råkade de ut för ytterligare ett missöde liknande det i Mårtanberg.

”Fjärdingsmannens (Erik Olsson) hustru angrep oss här som våldsverkare och tjuvar, emedan vi släppte våra hästar i deras avbetade täppa. Mesta tiden av dagen hade de frågat efter vägen till gästgivargården och blivit ditvisade, där intet folk var hemma, skickat efter henne, för att få bekvämare bete för våra hästar, blev vi bemötta med oförlåtligt ovet!”

Människorna var tydligen oerhört rädd om det lilla bete som fanns!

I Gagnef noterar de att här förenade sig östra Dalälven med den västra, ½ mil nedanför Gagnefs kyrka

Man hade byggt erosionsskydd för att vattnet inte skulle fräta mer av den lösa sanden. Pålar slogs ner genom tall- och granris, som man lagt uppåt varandra, utanför sandmon och således rann sanden emellan riset, där det stannade växte ihop och blev fast.

Den nyligen avlidne prosten Andreas Hesselius, som avlidit i december året innan Linné var där, hade tjänstgjort 1711-24 i den svenska kolonin Nya Sverige i Amerika. Hans son Anders, född i Amerika, visade sällskapet lite av de föremål de tagit med därifrån. Prosten hade varit en nitisk själasörjare men också intresserad naturforskare och utgav en bok om detta 1725. Bl a förevisades den minsta av alla fåglar, vars färger var som en påfågels- förmodligen en kollibri.

Karp och skrotabborrar (salamandrar) fanns här, rudor finnas överflödigt i en damm vid kyrkan. Ett igelkottskinn förevisades, vilket visar att det fanns igelkottar här då. Man anser att de kommit hit till Dalarna senare.

Pärlemusslor fanns överflödigt i Tansenån.

Kvinnorna klädde sig här i skinnförkläden svarta tröjor, vitt kläde över huvudet, hosor på benen. De som hade barn bar dem i näversäckar på ryggen

Linné omtalar ett berg, Kyrkoberget, där man kunde se 10 kyrkor och kapell, vilket var mycket ovanligt här i Dalarna, där det är så mycket skog och berg på alla sidor. Iskieberget omtalas också av lokalbefolkningen. Där skulle det finnas en krypta, där jättar fordom residerat. Nere vid älven blir de förevisade en istida jättegryta, där en sten rullat och mejslat ut en hålighet. Själva stenen hade tagits till prästgården.

Linné klagar på väghållningen i Västerdalarna:, för man måste vika åt sidan för varje gårdsgård, gårderna ligger över landsvägen och flyttas så att man ena året måste gå runt på ena sidan för att det andra året gå runt åkern på andra sidan, så fortsatte det , Linné kallar det missbruk. Jag vill inte tala om i hur stora trakter som vägen ofta går i krok för gårdernas skull., att ingen väg går rakt igenom! – i Småland högg man minsann ner träd och flyttade hus för att vägen skulle gå rakt!

Det var ett tvåskiftesbruk där man hade gemensamt oskiftad bymark. Halva fältet besåddes, halva låg i träda. Här var vägen endast en ridväg och ingen anlagd väg.

I Gagnef bodde Linné hos komminister Sven Björkman.

Leksand

Linné besökte aldrig själva Leksands socken under sin dalaresa, däremot kom han till en del av den nuvarande kommunen nämligen till Åhls socken, till prästgården och komminister Lundberg. Det var bara en mil bort från Gagnef. Åhls kyrka sades vara den äldsta kyrkan i Österdalarna.

Den 15 augusti reste de från Gagnef till Åhl. Det var intresset för mineraler som förde dem dit. Det fanns flera kända gruvor i Åhl. På Insjön transporterades malm åt Orsasidean

På sin väg till Åhl passerade de Djura. Där tog de av ner till österdalälven för att bese en hop kvarnar och laxfiske etc. Där vek de tvärt av från Leksandsvägen, som gick på vänster sida om älven, över vägen till Åhl.

Här i socknen omtalas ett magnetberg, vars magneter värderades högt. Bergs-kollegiet från Falun kom dit, berättades det för Linné .De hade bortfört de bästa magneterna, och sen skottat igen sänkan. Nu fanns inga bra magneter kvar. Linné fick prova, men dess järnmalm drogs inte av något järn.

Sidensvansar och falkar sades finnas här.

I Åhl sås åkern första året med ren säd, andra året med 4 –blandning av ärter, råg , korn och havre. Därefter utesluts ärterna vilka anligt Linné aldrig borde tillåtas blandas.

½mil från kyrkan fanns en kopparhytta som tog sin malm några kilometer norr om hyttan. Dett stycke bortom koppargruvan låg Solberga järngruvor, vars malm transporterades via Insjön – Siljan till Orsa masugn.

Linné med sällskap passerar byn Rexbo på sin väg till Falun
Här fanns en gruva som kallades Såggruvan men som var nedlagd.

Denna sockens inkomst är beroende av den förtjänst som vinnes vid koppargruvan i Falun. Kålen som man odlade i Rexbo, var mest uppäten av mask.

Bondfolket här klär sig i svart vadmal.

Svan och vildgäss finns här mycket vår och höst och även på vintern, dock inte på sommaren., men de är svåra att skjuta, Linné undrar varför man inte försöker fånga svanarna i rävsax, men får till svar att det inte går – man vet från andra ställen i Sverige att det förekom fångst med rävsax för svan.

På porten till prostgården sitter en falk uppspädd, det torde dock ha varit en bivråk.

Linné ondgör sig över välkomstceremonierna med mycket drickande hos framförallt bergsmännen: ”Ett stort buffelhorn eller kannan, som måste utdrickas helt, fast magen skulle sprängas, huvudet spricka och ta farväl av allt livets nöje”.

Åter i Falun

Den 16 augusti färdas man åter tillbaka till Falun. De övernattar i byn Nedanskog i Falu kommun.

Från Nedanskog (Nedre Skog – eller Skog) såg man Tuna kyrka i söder

Vid vägen åtskilliga källor med kallt vatten.

I Nedanskog såg man också gården Källslätten byggd på en hög ort, med milsvid utsikt.

De passerar Puttbo, där hans följeslagare Claes Sohlberg bor. ”Där står körsbärsträden i sin bästa vigör och skönaste mogna frukt, som man ej sett förut i Dalarna.”

Stax utanför Falun kom man åter ut på Västerdalsvägen, den som man lämnat mellan Floda och Gagnef.

Klockan 8 på kvällen var sällskapet åter i Falun, efter att ha passerat Falu gruva – Sveriges största under. En förgiftig stickande svavelrök går upp, som långt ikring förgiftar luften och fräter jorden så inga växter kunna växa. Han beskriver också fet-Mats som man hittat efter 47 år i gruvan!

”Dalkarlen äter mycket bröd, men lite sovel, jag tror ingen i världen lever sparsammare än han” är ett av Linnés slutintryck av dalaresan.

Bergslagsresan företog han i januari 1734.

Han ville först och främst studera gruvnäringen. Han reste ju dessutom på vintern. Han kunde därför inte göra några observationer av växtligheten. Bergslagsresan är betydligt svårare att tolka. Linnés beskrivningar av de olika processerna vid hyttorna är ganska komplexa och svåra att tolka och han använder mycket latin

Hedemora

I Hedemora kommun bodde han i byn Dräcke, när han åkte runt bland bruken och gruvorna. Han beskriver också kvinnornas klädesdräkt i Hedemora: Svart tröja, vitt halskläde, svart mössa , vit huva.

Han började med att besöka Davidshyttans stålverk strax söder om Hedemora den 3 januari 1734, därefter besökte han stålverket Trollbo, (Olshyttan), öster om Dalälven nedanför Garpenberg . Det finns numera inte något kvar av dessa stålverk. På Linnés tid var detta stora och viktiga verk.

Garpenberg besöker han den 6-8 januari. Han besöker både kopparverket och koppargruvan.

Den 13 januari besökte han Norbergs talrika järngruvor i Västmanland. Näppeligen någon malm finnes rikare än denna.

Linné besöker Lassbo ca 2,5 km från Hedemora mot Bispberg,. Där finns en surbrunn som han beskriver: Rinner ren, bra, utan synnerlig ockra. Har fin smak, fryser ej på 7 famnar. Ligger 1 aln högre än kärret.

Säter

I Säter besöker han Nisshytte gruva den 4 februari och Betsbergs (Bispbergs) järngruva den 5 :e.

Avesta

Han var i Avesta med omnejd den 4 januari. Garmakeriet och myntverket besökte han förmodligen, men beskrev det inte närmare. Han vägdes där på kopparvågen, har han beskrivit i en senare uppsats. Han vägde då ca 65 kilo – ganska lagom för den lille och kvicke Linné.

Besöket på mässingsbruket i Bjurfors, beskriver han också. Herrgården där brann dock ner förra året..

Andra orter i Dalarna som Linné har besökt är

Torsång i Borlänge kommun och Norrbärke i Smedjebackens kommun, där han stannade till på sin färd till utlandet 1735.